

Весна Шућур-Јањетовић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци

ЗАШТИТА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сажетак

Рад се бави друштвеним феноменом трговине људима у Босни и Херцеговини, као и реакцијом друштва на поменути феномен, посебно анализирајући системе социјалне заштите у оквирима БиХ, те примјену интердисциплинарног и међусекторског приступа у пружању заштите и помоћи жртвама трговине људима. Посебна пажња у овом раду посвећена је формама услуга социјалног рада и улози центара/служби социјалног рада у збрињавању и пружању потребне подршке и помоћи жртвама током процеса рехабилитације и ресоцијализације. Поред покушаја да се да одговор на питање: ко су жртве трговине људима, приказани су и резултати емпиријског истраживања спроведеног на цјелокупној популацији коју чине сви центри/службе за социјални рад у Босни и Херцеговини, као и представници свих институција које су укључене у борбу против трговине људима у БиХ. Спознаје до којих смо дошли иду у прилог закључку да се центри/службе за социјални рад сматрају изузетно важном кариком друштвене реакције на феномен трговине људима, посебно у домену заштите малолетних жртва, међутим њихово учешће није на задовољавајућем нивоу.

Кључне ријечи: трговина људима, жртве трговине људима, социјални рад, центри за социјални рад, услуге социјалног рада.

ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И СОЦИЈАЛНИ РАД

Ко су жртве трговине људима?

Извјештаји и студије различитих организација, агенција и служби (међународних, регионалних и националних) углавном говоре о женама и дјечи (малољетницама – дјевојчицама) као жртвама трговине људима. Несумњиво је да су жене најчешће жртве трговине људима, нарочито за сврхе сексуалне експлоатације. Међутим, новија истраживања овог феномена указују на пораст броја мушкараца – жртва трговине људима.

Примјетна разлика у фокусу на жене – жртве трговине људима у односу на мушкарце, има коријене у родној перспективи, генерализованој слици о женској рањивости. Насупрот томе, мушкарци који мигрирају се посматрају као активни, авантуристи, храбри, и као такви заслужују дивљење. За исто понашање и сличне мотиве, жене које мигрирају се посматрају као пасивне, „глупе“, наивне, и као такве заслужују или избављење или казну¹⁾. Дискурс и пракса борбе против трговине људима допринијели су израженом нагласку и већој пажњи која се посвећује женама – мигрантима, притом вулнерабилнијем роду и више експлоатисаном, да се концептуализују као жртве трговине људима, док се мушкарци – мигранти најчешће виде као илегални мигранти, иако су суочени са истим прекршајима и злостављањима²⁾. Без обзира на то колико статистике указују на немјерљиво већи број жена – жртва трговине људима, битно је поменути да неадекватна перспектива води ка пропустима у дискусијама о трговини људима, изостављајући мушкарце који су жртве трговине људима. Оваква перспектива на даље има импликације и на програме превенције и директне асистенције. Управо из тих разлога, Суртиз³⁾ (2005b) сматра да се питање „трговине људима“ мора разумјети у најширем смислу своје комплексности.

Када анализирамо жртве трговине људима, морамо имати на уму да трговина може да се одвија и у оквиру граница државе у којој жртва живи. Исто тако, оно што можемо сматрати заједничком карактеристиком искуства трговине људима за жртве којима је

- 1) Rebecca Surtees, *Re/integration of trafficked persons – handling “difficult” cases*. TVRP Issues paper #2., King Baudouin Foundation, 2008a, Brussels, Belgium.
- 2) Ibidem.
- 3) Rebecca Surtees, *Other forms of trafficking in minors: Articulating victim profiles and conceptualizing interventions*, Paper presented at the Childhoods Conference, 2005b, June/July, Oslo, Norway.

трговано ван граница њихове државе јесте чињеница да су у највећем броју случајева својом вољом ушли у процес организованог одласка из земље. Наиме, сама жеља да особа оде из земље у потрагу за послом и „бољим животом“, или због неких других социоекономских разлога доводи потенцијалне жртве трговине људима у позицију да објеручке прихвате понуђену прилику за одлазак. Према емпиријској студији Бруновскис и Тилдум (2004)⁴⁾, многи људи схвате доста касније да услови у којима „раде“ и живе нису онакви какви су им обећани.

Одлазак у „земље Запада“ подразумијева испуњавање многих захтјева и процедура у вези са евентуалним одласком, тако да се индивидуална организација одласка готово не може сматрати опцијом.). Посљедица тога је да већина оних који путују у потрази за новим животним приликама одлази у организацији екстерних субјеката или уз помоћ неких „проширених мрежа“, тако да, у суштини, говоримо о “нерегуларној” миграцији, гдје људи путују без адекватне документације, новца и информација.⁵⁾

Социјални и структурални узроци, прије свега мислимо на сиромаштво и недостатк прилика, растућим очекивањима и нестајућим приликама, о глобализацији, потребама за комодитетом, корупцији и недостатку закона. Исто тако, ријеч је и о структурама моћи, комерцијализацији, миграцији и модернизацији, такође представљају етиолошке факторе појаве трговине људима. Увиђамо потребу за реорганизацију друштвене заједнице која се бави питањима и борбом против трговине људима. Важно је да постоји способност и воља да се препозна, призна и асистира много већем броју жртава трговине људима, укључујући и мушкарце.

Социјални рад као дио друштвене реакције на феномен трговине људима у Босни и Херцеговини

У овом раду бавимо се питањима и одговорима социјалне заштите и социјалног рада у вези са феноменом трговине људима у Босни и Херцеговини. У другом дијелу рада (на основу емпиријског истраживања), приказују се резултати који се односе на форме услуга социјалног рада и њихову доступност жртвама трговине људима у БиХ, тј. колико центри/службе за социјални рад учествују у пружању разлитих форми услуга жртвама трговине људима у БиХ.

4) Anette Brunovskis, Guri Tyldum, *Crossing Borders: An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*, Fafo-report 426. 2004, Oslo: Fafo.

5) Anette Brunovskis, Guri Tyldum, *Ibidem*.

Промјене до којих је дошло у нашем транзицијском и пост-конфликтном друштву, које се и даље дешавају, свакако условљавају и промјене у структури предмета социјалног рада. Друштвене девијације имају специфичну и промјенљиву динамику, мијењају форме и каузалност. Све видљиве и невидљиве промјене представљају велики изазов за социјални рад као друштвену, научну и практичну дјелатност јер се мора прилагођавати, не само у сфери своје методологије и организације, већ и у сфери теорије.

Системи социјалне заштите у Босни и Херцеговини

Због друштвено-политичке специфичности и административног уређења БиХ, када говоримо о систему социјалне заштите у БиХ, онда говоримо о **системима социјалне заштите у БиХ** јер се мисли на три одвојена система, тј. ентитетске системе и систем Брчко Дистрикта (БД). Према Закону о социјалној заштити Републике Српске (РС)⁶, социјална заштита подразумева организовану дјелатност усмјерену на сузбијање и отклањање узрока и посљедица стања социјалне потребе (у свим областима друштвеног живота и рада) и пружању помоћи грађанима и њиховим породицама када се нађу у стању социјалне потребе, тј. стању у којем је грађанину и/или породици неопходна помоћ како би савладали социјалне тешкоће и задовољили своје животне потребе. Носиоци социјалне заштите у РС су Република и општине (градови). У Федерацији Босне и Херцеговине (ФБиХ) постоји тзв. „крвни“ закон, тј. Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите обитељи са дјецом ФБиХ⁷, који дефинише социјалну заштиту као организовану и усмјерену дјелатност чији је циљ осигурање социјалне сигурности грађана и њихових породица у стању социјалне потребе, при чему се социјална потреба одређује као трајно или повремено стање у којем се налази грађанин или породица, проузроковано догађајима или стањима која се не могу отклонити без помоћи друге особе. Суштинска разлика овог ентитетског закона у односу на Закон РС је у томе да Закон ФБиХ не дефинише носиоце социјалне заштите и њихове надлежности, већ сматра да је дјелатност социјалне заштите интерес ФБиХ и кантона, док општина, као трећи ниво социјалне заштите, није споменута у овом закону. У Брчко Дистрикту, према Закону о

6) Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske („Sl. glasnik RS“, br. 5/93, 15/96, 110/03, 33/08).

7) Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06).

социјалној заштити⁸⁾, социјална заштита се дефинише идентично као у Закону о социјалној заштити РС, те не постоје суштинске разлике у одређењу корисника, права и поступака за остваривање права, у односу на РС и ФБиХ. Највеће разлике у системима социјалне заштите у БиХ односе се на висине материјалних давања, тј. права на материјално обезбјеђење.

Улога центара/служби за социјални рад

Идентификација жртава трговине људима најчешће се јавља као последица оперативних активности полиције и тужилаштва, иако сазнања могу да дођу и из других извора, као нпр. од стране здравствених радника, просвјетних радника, родитеља, старатеља, усвојилаца и/или других особа које имају овлаштења и дужности да пруже заштиту и помоћ малољетним особама. Када су страни држављани – жртве трговине људима у питању, БиХ је преузела обавезе произашле из правних прописа на међународном и регионалном нивоу да обезбиједи приступ социјалној заштити за жртве трговине људима стране држављане којима је одобрена привремена дозвола за боравак на хуманитарној основи (тзв. „хуманитарни боравак“). Обавезујући стандарди у асистенцији жртвама трговине људима јасно су дефинисани Правилником о заштити странаца жртава трговине људима⁹⁾ и Правилником о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана БиХ¹⁰⁾.

Када је у питању дијете – жртва трговине људима, примарна услуга социјалног рада огледа се у рјешавању смјештаја дјетета – жртве. Ако се ради о дјетету – странцу, улога центра за социјални рад је у одређивању старатеља дјетету, и то на исти начин као и за „домаћу“ дјецу.

Улога центра за социјални рад (ЦСР) као органа старатељства, прије свега, односи се на надзор над вршењем родитељског права, затим продужење родитељског права/старања и дужности (у сагласности са судом). Најрестриктивнију мјеру представља одузимање родитељских права/старања и дужности за које поступак пред надлежним судом покреће центар за социјални рад. Поред поменутих мјера које су у надлежности ЦСР, као орган старатељства, најважнији је заступник права и интереса жртве, а нарочито дјетета – жртве. Ову улогу ЦСР видимо кроз доношење одлука и

8) Закон о социјалној заштити Брчко Distrikta (“SL.glasnik BD, br.1/03).

9) Правилник о заштити странаца жртава трговине људима, „Службени гласник БиХ“ br.33/04.

10) Правилник о заштити жртава и свједока жртава трговине људима држављана Bosne i Hercegovine („Службени гласник БиХ“, br.66/07).

предузимање мјера у оквиру његове надлежности; давање стручног мишљења и приједлога надлежном суду у погледу заштите интереса жртве и дјетета жртве; те заступање интереса дјетета код суда и у судским поступцима. Дјеца која су жртве трговине људима имају право да од ЦСР, као органа старатељства, добију стручну помоћ у смислу заступања њихових права у кривичним и грађанским поступцима.

У *Смјерницама за поступање центара за социјални рад за заштиту, помоћ и подршку жртвама трговине људима*¹¹⁾ (2010) напомиње се да, уколико постоји сумња да је родитељ учествовао у трговини дјететом, ЦСР ће обавезно примијенити једну од горе наведених мјера. ЦСР као орган старатељства има обавезу да подuzме потребне мјере ради заштите најбољег интереса дјетета, на основу непосредног сазнања или обавјештења. Иако закони прописују да је мјесна надлежност органа старатељства условљена мјестом пребивалишта, када су дјеца – жртве трговине у питању, ову чињеницу није увијек лако утврдити, стога се надлежност органа старатељства одређује према мјесту боравишта, у случају да се мјесто пребивалишта не може утврдити. Када су жртве трговине људима дјеца – страни држављани, нема разлика у уживању права, а након што је дијете смјештено у склониште, мјесно надлежан за послове социјалне заштите, укључујући и именовање старатеља, јесте центар за социјални рад у мјесту гдје се налази склониште.

Препознавши потребу већег ангажовања центара за социјални рад у раду са жртвама, те потребу да се јачају капацитети друштвеног одговора на феномен трговине људима, мултидисциплинарни приступ БиХ друштва предлаже успостављање интерних стручних тимова за заштиту жртава у оквиру центра/службе за социјални рад. Ови тимови су предвиђени *Смјерницама о поступању центара за социјални рад за заштиту, помоћ и подршку жртвама трговине људима*¹²⁾ (2010). Поменуте *Смјернице* јасно дефинишу структуру, улогу, одговорност и канале комуницирања, тако да поред регионалних мониторинг тимова у којима учешће имају и социјални радници, у БиХ је предвиђено да постоје и *интерни тимови* у сваком центру/служби за социјални рад. Интерни тим у центру за социјални рад чине најмање два члана, а по потреби и више, које именује директор ЦСР. У оквиру интерног тима именује се водитељ који има дужност и обавезу да координира рад чланова тима, води евиденцију о жртвама трговине људима, те оба-

11) *Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovine ljudima*, Ministarstvo sigurnosti BiH i CRS, Sarajevo, 2010.

12) *Ibidem*

вјештава остале надлежне институције о конкретним случајевима трговине људима, што подразумеујева и сталну сарадњу и са регионалним мониторинг тимовима. Значајно је поменути принцип интердисциплинарности и у раду интерних тимова. Наиме, сваки тим у свом саставу треба да има најмање једног дипломираног социјалног радника и једног психолога, а по потреби и једног дипломираног правника.

Испитали смо колико је учешће социјалних радника и других стручњака запослених у центрима/службама за социјални рад у интердисциплинарном тиму. С обзиром на то да је обавезна сарадња центара за социјални рад у случају да је жртва трговине малољетна особа, резултати истраживања показују да се учешће стручњака у интердисциплинарном тиму у раду са дјецим жртвама трговине у БиХ само код 11% испитаника подразумеујева, тј. само 15 стручних радника у БиХ има увијек учешће у интердисциплинарном тиму, док највећи проценат, 71% стручњака, нису имали искуства или нису никада учествовали у тиму за потребе социјалног рада са дјецом – жртвама трговине. Када су жене – жртве трговине у питању, само 11 социјалних радника (8%) су увијек били дио интердисциплинарног има, док у случају рада са мушкарцима, само седам социјалних радника (5%) су увијек били чланови интердисциплинарног тима.

Без обзира на поражавајуће резултате истраживања, увиђења потреба од стране релевантних актера у борби против трговине људима у БиХ, за развој сарадње са центрима/службама за социјални рад, представља прве кораке у правцу изградње капацитета у овој области рада.

ФОРМЕ УСЛУГА ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У РАДУ СА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

У литератури новијег датума све чешће наилазимо на приједлоге за методе и моделе, те форме услуга које могу да послуже у раду са жртвама трговине људима (прије свега у раду са женама и дјевојчицама – жртвама), а истовремено су примјенљиви и у раду са жртвама насиља у породици. Овакав тренд представља последицу изазова са којима се све чешће суочавају професионалци из различитих области тзв. помажућих професија. Програми асистенције жртава насиља у породици и трговине људима посебно су истраживани и изложени у Извјештају NEXUS института за борбу

против трговине људима¹³⁾, који је објављен 2008. године. Поменути извјештај одсликава резултате емпиријског истраживања које је спроведено у Европи и Евроазији. Наиме, ријеч је о томе да постоји широк спектар услуга које се пружају у овим дијеловима свијета, а односе се на исту проблематику. Ако бисмо погледали нешто ширу слику услуга које се пружају жртвама трговине људима, врло брзо нам постаје јасно да морамо водити рачуна о неколико значајних аспеката пружања тих услуга. При томе, првенствено мислимо на следеће: да ли су услуге које се пружају осмишљене за рад са жртвама трговине људима; да ли је асистенција осмишљена да буде краткорочна или дугорочна; да ли су услуге индивидуалне природе, јединствене, или су дио референтног оквира услуга; да ли се услуге пружају на терену или у специјализованим институцијама; те да ли се услуге пружају у јавним, приватним или комбинованим установама.

Типични пакет услуга приликом асистенције жртвама трговине људима укључује склониште, медицинску помоћ и бригу, психолошку и психијатријску бригу, хуманитарну помоћ, правну помоћ (издавање докумената, питања у вези са статусом жртве трговине људима, правну подршку у судским процесима итд.), професионалну обуку, помоћ и подршку у образовању, стварање економских прилика (запослење или обезбјеђивање материјалне помоћи), породичну медијацију/савјетовање, заштиту/безбједност, и помоћ у проналажењу адекватног смјештаја/станавања. Форме асистенције се доста разликују, зависно од тога да ли се ради о жртви трговине – страном држављанину или држављанину земље у којој је жртва тргована; да ли се ради о мушкарцу, жени или дјетету; да ли услуге треба да подразумевају тзв. резидентне или не-резидентне услуге. Највећи фокус приликом пружања услуга се обично реализује током боравка у сигурним кућама или склоништима, и краткорочне су природе.

Многе земље су осмислиле и усвојиле националне референтне механизме како би потпомогле и усмјериле различите актере и установе које пружају услуге према неком облику јединственог модела који може да одговори потребама жртава трговине људима. Босна и Херцеговина је такође усвојила такав један референтни оквир (*Акциони план за спречавање трговине људима у БиХ 2008-2012*¹⁴⁾) под јурисдикцијом Државног координатора за борбу

13) NEXUS Report, : Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia, 2008, Dostupno na www.nexusinstitute.net.

14) BiH Državni akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008–2012, Sarajevo, Vijeće ministara BiH.

против трговине људима, при Министарству безбједности БиХ. С друге стране, у неким земљама је модел пружања услуга жртвама трговине људима хармонизован са моделима пружања услуга жртвама насиља у породици. Постоји сагласност многих аутора о томе да модели пружања услуга жртвама насиља у породици имају развијенију координацију са локалном заједницом. Истовремено, многа истраживања указују на проблем у раду са жртвама трговине људима управо у овом сегменту (током фазе (ре)интеграције). Иако се услуге могу пружати и на самом терену и у оквирима установа, у јавним установама или приватним, одлука о томе гдје и какве услуге ће бити доступне жртвама трговине људима обично умногоме зависи од стручности и капацитета приватног или јавног сектора у одређеној земљи, као и од тога са колико финансијских средстава располажу надлежне институције и каква су им структурална ограничења.

Невладине организације најчешће пружају специјализоване услуге финансиране од стране међународних донатора, или (не тако често) од стране државе или локалне власти. У наредном дијелу рада нагласак се ставља на индивидуалне услуге које се јављају као потребне за жртве трговине људима, али истовремено и као најчешће доступне услуге. Инкорпорирани су и резултати нашег емпиријског истраживања како бисмо добили вјеродостојнију слику босанскохерцеговачке сцене у овом домену борбе против трговине људима.

Склониште и смјештај

Збрињавање жртве трговине људима у смјештај или склониште слиједи након обављеног иницијалног разговора и направљене прелиминарне процјене случаја, те пристанка жртве на асистенцију (у случају да је пунољетна) или у случају малољетне особе, постављање старатеља од стране надлежног центра за социјални рад. Свака жртва има право на период рефлексije који је прописан законом и траје 30 дана. Након истека тог рока, у случају да жртва остаје у склоништу, асистенција се наставља у складу са индивидуалним планом рехабилитације и ресоцијализације.

Након што се донесе одлука о смјештају жртве у склониште, потребно је да надлежни ЦСР, тј. водитељ случаја ступи у контакт са представником надлежне невладине организације, у циљу прикупљања неопходних информација о условима смјештаја. Том приликом се размјењују основни подаци о случају и анализира се потребна документација за смјештај.

Испитали смо искуства центара за социјални рад, те њихово учешће у збрињавању дјете – жртава трговине људима у виду пружања услуге склоништа и смјештаја. Резултати показују да 74% испитаника нису никада пружили овај облик услуге, док је 24% испитаника било у ситуацији да обезбиједи смјешај за једно дијете, а само у случају два социјална радника, овај вид услуге је омогућен за двоје и троје дјете. Ови налази указују на то да се и у случајевима идентификације дјете – жртава трговине, смјештај и склониште обезбеђује од стране овлаштене невладине организације (као посљедица устаљене праксе), а тек након тога, обавјештава се надлежни центар за социјални рад. Када су жене – жртве трговине у питању, само 10% испитаника су пружили у једном случају овај вид услуге, док 87% нису никада. За мушкарце – жртве трговине, само два испитаника (1,5%) су обезбиједили овај вид услуге.

Питање приступа супсидијарном смјештају је веома значајан за жртве трговине људима. Потреба за мјестом за становање обично постоји до момента успостављања финансијске независности. Међутим, овакав облик подршке жртвама трговине људима (као ни жртвама насиља у породици) многе земље не могу да обезбиједи кроз своје системе социјалне заштите. Други механизми који се користе у неким земљама окружења и региона односе се на помоћ за смјештај у виду ваучера или једнократних помоћи. Ови механизми свакако не могу да задовоље потребе корисника, али могу да укажу на потребу унапређења система заштите вулнерабилних корисника као што су жртве трговине људима.

Медицинска њега и помоћ

Жртве трговине људима, при чему првенствено мислимо на жене – жртве као најдоминантнију групу жртава трговине људима, имају велики спектар потреба за очување здравља, као и питања у вези са здрављем (најчешће сексуалне или репродуктивне природе као што су на примјер: нежељена трудноћа, ХИВ/АИДС и друге сексуално преносиве болести, неплодност и друге компликације), неке друге болести (на примјер, туберкулоза, тумор, цироза и др.), физичке повреде, злоупотреба психоактивних супстанци и зависности, те различити тзв. функционални поремећаји. Злоупотреба психоактивних супстанци и алкохола се јавља код свих категорија жртава трговине људима. Многе жене којима је трговано у сврху проституције присиљене су да пију алкохол са својим клијентима, и као посљедица се често јавља зависност од алкохола. Неким жртвама се дају различите дроге како би се сломио отпор и истовремено изградила зависност која на неки начин постаје гаранција

за континуитет бављења проституцијом¹⁵⁾. Жртве трговине људима које се радно експлоатишу такође бивају присиљене да користе различите наркотице. Деркс¹⁶⁾ и Суртиз¹⁷⁾ наводе примјере мушкараца из Камбоџе који су трговани у сврху радне експлоатације на рибарским бродовима, гдје су бивали присиљени да користе наркотице како би повећали своју продуктивност, а истовремено мање осјетили физичке повреде. Исто тако, према Суртиз¹⁸⁾, неке жртве трговине људима користе алкохол, цигарете и дроге као механизам за ношење са трауматичним искуством (*coping* механизам).

У БиХ се ова форма услуга обезбјеђује у склопу склоништа и смјештаја, а само у случају потребе у медицинским установама са којима невадина организација има склопљен протокол о сарадњи са Министарством безбједности БиХ и Министарством за људска права и избјеглице БиХ. На основу знања до којих смо дошли током процеса истраживања феномена трговине људима у БиХ, центри за социјални рад су укључени у случајевима када су домаће жртве трговине људима, посебно дјеца, у питању. Пракса рада са жртвама трговине људима у БиХ показује да се суштина активности центара за социјални рад приликом обезбјеђивања услуга здравствене заштите, односи на обавезе које произлазе из надлежности органа старатељства (у случају дјеце или особа са посебним потребама). Учешће социјалних радника у пружању услуга здравствене заштите за дјецу – жртве трговине, према резултатима нашег истраживања, указују на низак ниво учешћа социјалних радника, само у 21% испитаника, од чега 17% су учествовали само у једном случају дјетета - жртве трговине. За жене – жртве трговине, само 12% испитаника су обезбјеђивали овај облик заштите,

15) Alberto Andreani, Tal Raviv (2004): The Changing Patterns and Trends of Trafficking in Persons in the Balkan Region: Assessment carried out in Albania, Bosnia and Herzegovina, the Province of Kosovo, The Former Yugoslav Republic of Macedonia and the Republic of Moldova. Geneva: IOM.;

Surtees, R. (2007d): Listening to Victims: Experiences of Identification, Return Assistance in SE Europe. Vienna: ICMPD.; Surtees, R. (2005): Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe. Geneva: IOM.;

Zimmerman, C., Watts, C. (2003): Preporuke svjetske zdravstvene organizacije za vođenje intervjua sa ženama žrtvama trgovine ljudima, Svetska zdravstvena organizacija, Škola higijene i tropske medicine i Dafne program Evropske komisije, Ženeva.

16) Derks, Annuska (2000): From White Slaves to Trafficking Survivors. Notes on the Trafficking Debate. Working paper #00-02. Princeton University; The Center for Migration and Development.

17) Surtees, R. (2008b) 'Trafficked men as unwilling victims', St. Antony's International Review. 4(1): 16–36.

18) Surtees, R. (2008d): Why shelters? Considering residential approaches to trafficking assistance. Vienna: NEXUS Institute.

док је за мушкарце проценат још нижи (3%), тј. учешће социјалних радника се односи само на четири испитаника.

Психолошка и психијатријска асистенција

Жртве трговине људима често се суочавају са тешким и различитим траумама као резултат искуства кроз које су прошли. Током сваке од фаза трговине, жртве су изложене психолошком притиску и стресу. Као посљедицу трговине жртве могу да имају дуготрајне и озбиљне проблеме са менталним здрављем. Депресија, анксиозност и хостилност су најчешће препознати симптоми код жртава трговине људима који су примили асистенцију. Ови симптоми могу да изазову застоје током опоравка и реинтеграције јер жртве покушавају да успоставе дневне рутине и нормалне односе са другима. У једној студији спроведеној у Европској унији, забиљежени су симптоми сугестивног ПТСП-а (посттрауматског стресног поремећаја) код 56% тргованих жена¹⁹⁾. Трговина људима, уопштено говорећи, доводи се у везу са траумама и другим психолошким проблемима, иако су већина извјештаја и истраживања оријентисани ка трговини људима у сврхе сексуалне експлоатације. Врло мало пажње је посвећено психолошким посљедицама других облика трговине, као и потенцијално различитих посљедица у односу на различите профиле личности (мушкарце у односу на жене, одрасле у односу на дјецу и др.).

Степен до којег постоји потреба за психолошком асистенцијом код жртава трговине људима, као и посљедица по ментално здравље које оставља искуство трговине зависи од много варијабли, укључујући и облик трговине људима, као и само искуство кроз које је жртва прошла, те индивидуално ментално здравље жртве које укључује и вјештине превазилажења (тзв. *couping* вјештине). Жртве различитих облика експлоатације или вишеструке трговине ће вјероватно имати веће потребе у смислу психолошке асистенције. Међутим, постоји сагласност многих аутора да нису све жртве трговине тешко трауматизоване самим искуством трговине, а постоје и жртве које су искуство трговине доживјеле више

19) Zimmerman, C. et al. (2006): *Stolen Smiles: the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked to Europe*. London, UK: London School of Hygiene and Tropical Medicine. стр.17.; Zimmerman, C., Watts, C. (2003): *Preporuke svjetske zdravstvene organizacije za vođenje intervjua sa ženama žrtvama trgovine ljudima*, Svetska zdravstvena organizacija, Škola higijene i tropske medicine i Dafne program Evropske komisije, Ženeva, стр.4.

Surtees, R. (2005): *Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe*. Geneva: IOM.

као пропали покушај миграције, а не као тежак облик експлоатације²⁰.

Улога социјалних радника у овом домену односи се на пружање услуга препознавања проблема и информисања жртава о институционалним могућностима, те на тај начин пружају услуга које су важне за ментално здравље индивидуе. У складу са улогом органа старатељства, центри за социјални рад имају сарадњу са центрима за ментално здравље, међутим, наши испитаници су само у 20% случајева учествовали у пружању бриге о менталном здрављу дјечи – жртвама трговине у БиХ. За жене – жртве трговине, испитаници су били у прилици да пруже поменуте услуге у 15% случајева, док за мушкарце само у 2% случајева

Психолошка и психијатријска асистенција (у складу са потребама жртве) ограничена је у многим земљама, па и у Босни и Херцеговини. Многи аутори наглашавају да су ове услуге најчешће доступне жртвама само током боравка у склоништима и сигурним кућама у оквиру програма које они нуде. С друге стране,останак у склоништима је најчешће краткорочан, а потребе жртава дугорочне. Недоступност ових услуга, најчешће због неједнаке географске распрострањености установа које пружају психолошке, а нарочито психијатријске услуге, доводе до тога да многе жртве бивају ускраћене за услуге ове врсте²¹.

Правна подршка и помоћ

Проблеми жртава трговине људима који се односе на законне и друге правне прописе су комплексни и обично збуњујући за жртве јер се односе на неколико паралелних процеса. Оно што се јавља као приоритетна потреба приликом асистенције жртава трговине људима односи се на информисање жртве о њеним/његовим правима. Циљ оваквог приступа је да се у што краћем року исправно испуне различити законски обрасци и формулари како би се усмјеравале административне процедуре; како би могли представљати жртве на суду (у случају кривичне или грађанске парнице), а као на неки начин издвојен циљ јавља се могућност да се

20) Brunovskis, A. and R. Surtees (2007): Leaving the past behind? When trafficking victims decline assistance. Fafo Institute (Oslo) and Nexus Institute (Vienna).;

Surtees, R. & S. Somach (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in Europe and Eurasia. Washington: USAID, Creatives Associates, JBS International & NEXUS Institute.

21) Surtees, R. & S. Somach (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in Europe and Eurasia. Washington: USAID, Creatives Associates, JBS International & NEXUS Institute.

асистенција жртвама трговине људима подигне на један виши ниво заступања и адвокатуре који могу допринијети законским реформама и измјенама у самом приступу овом феномену²²⁾.

На основу праксе рада са жртвама трговине људима у БиХ, улога центара за социјални рад се и у овом домену највише односи на улогу органа старатељства, иако многи извјештаји указују на потребе за већим учешћем центара за социјални рад (када су одрасли жртве трговине људима у питању), посебно због потреба адекватне ресоцијализације и (ре)интеграције. Наше емпиријско истраживање показује да је 24% испитаника пружало овај вид помоћи и подршке (од чега 20% само у једном случају) када су дјеца – жртве трговине у питању. Врло слично је и за жене – жртве трговине, 12% испитаника су имали прилику да пруже правну помоћ и подршку, док у случају мушкараца, само 3% испитаника су били у тој ситуацији.

Због различитих индивидуалних потреба жртава трговине људима, и овај облик подршке и асистенције може да постане веома комплексан. Стога је изузетно значајна сарадња између различитих (релевантних) институција и организација које су укључене у рад са жртвама трговине људима. Наиме, социјални радници могу да помогну у процесима који се односе на административне процедуре везане за лични статус и приступ различитим облицима друштвене подршке и помоћи, међутим, само специјализовани адвокати могу понудити адекватну помоћ у кривичним процесима на суду или приликом рјешавања питања имиграционе природе. Нека истраживања указују и на још једну правну област у којој жртве имају потребу за правном помоћи. Најчешће су то питања у вези са њиховим брачним статусом и дјецом (у случајевима да су удате и/или имају малољетну дјецу), тако да се суочавају са проблемима везаним за старатељство над дјецом, развод брака, алиментацију и расподјелу имовине и др. Многа искуства упућују на закључак да жртве трговине људима ријетко приме правну помоћ приликом рјешавања њихових породичних проблема. Програми који постоје у склоништима и сигурним кућама углавном укључују и неке облике правних услуга и најчешће их пружају друге (специјализоване) невладине организације које имају ангажоване правнике и адвокате који су пристали да раде на случајевима трговине људима за мале накнаде или *pro bono*. У БиХ то је организација *Ваша права БиХ*,

22) Surtees, 2006a, 2005, у: NEXUS Report (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia. Dostupno на www.nexusinstitute.net.

која има потписан споразум са Министарством сигурности БиХ и Министарством за људска права и избјеглице БиХ.

Образовање и професионална обука

Слабо образовање и недостатак професионалних вјештина чини позицију жртава трговине људима економски вулнерабилном. Исто тако, лоши економски услови често доводе појединца у вулнерабилну ситуацију која може да буде разлог за улазак у ланац трговине људима (или за поновну трговину), или њена/његова немогућност да избјегне или побјегне из злостављајуће ситуације. Иако не можемо тврдити да је то увијек случај, често су ови проблеми везани за лоше животне вјештине, језичке баријере, образовање и професионалне вјештине које имају директан утицај на способности потребне за обезбјеђивање у економском смислу. Када говоримо о помоћи у образовању, онда мислимо на неколико различитих облика. Прије свега, помоћ и подршка жртвама трговине људима у образовању може да значи укључивање у постојећи образовни систем. Треба нагласити да овакав облик образовања често није лако изводив из неколико разлога. У контексту БиХ, овакав облик је могућ искључиво за БиХ држављане – жртве трговине људима. Надаље, школе често нису вољне поновно укључивати особе које су дуго биле одсутне или заостају много за дјецом свог узраста (што је најчешће случај са жртвама трговине људима). С друге стране, саме процедуре наставка школовања могу да буду захтјевне за жртве трговине људима, те нису у могућности да наставе овакав облик формалног образовања²³⁾.

За дјецу – жртве трговине људима којима је центар за социјални рад поставио старатеља, одлуке у вези са овим аспектом рада са жртвама доноси сам орган старатељства, у сагласности са васпитно-образовним институцијама. Наше истраживање показује да су испитаници имали ријетке прилике у којима су пружили овај облик помоћи и подршке. За дјецу – жртве трговине, 13% испитаника су обезбиједили овај вид помоћи, од чега је један социјални радник то обезбиједио за троје дјеце, док осталих 12% за само по једно дијете. За жене – жртве трговине помоћ у образовању је обез-

23) Surtees, R. (2006a): An evaluation of victim assistance programmes in SE Europe. Brussels, Belgium: King Baudouin Foundation. стр.80.

Surtees, R. (2005): Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe. Geneva: IOM.

Warnath, S. (2007): Examining the intersection between trafficking and domestic violence. Washington: USAID.

NEXUS Report (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia. Dostupno na www.nexusinstitute.net.

бијеђена од стране једног социјалног радника у једном случају, док за мушкарце овај вид помоћи нико од испитаника није имао прилику пружити.

Други облици образовања односе се на едукацијске програме које организују невладине организације или неки други неформални системи образовања. Ови програми могу да се односе на тзв. програме хватања корака у образовању (енг. *catching education*), који омогућавају старијој дјечи да постигну ниво образовања адекватан за њихову доб, прије него се поново укључе у школски систем. Овај вид помоћи обезбјеђује се жртвама трговине у склоништу НВО *Форум солидарности – ЕММАУС*, у сарадњи са Педагошким заводом Кантона Тузла, а подразумијева долазак наставног особља у склониште, гдје се обавља настава.

Поред подршке и помоћи у традиционалном образовању, обука за стицање животних и социјалних вјештина је такође значајна за жртве трговине људима. Те вјештине обично подразумијевају вјештине руковања новцем, вођење рачуна о здрављу и прехрани, хигијени, обавезама у кући, сексуално образовање, рјешавање проблема и обучавање о стратегијама како остати на сигурном²⁴) (енг. *to keep safe*). Неке невладине организације нуде и тзв. обуку за родитеље који представљају драгоцену обуку најчешће за жртве трговине људима које су због искуства трговине биле одвојене од своје дјеце или су остале трудне и/или родиле дијете услед бављења проституцијом током периода трговине.

Професионална обука и запослење

Професионална обука је, такође, веома важна за жртве трговине људима, уз напомену да обука мора узети у обзир специфичности тржишта рада како би се повећала могућност за дугорочније запослење жртва. Овакав став заступају многе невладине организације које приоритетно раде са жртвама трговине људима. Индивидуализација рада са жртвама је од изузетног значаја у овом сегменту асистенције. Наше истраживање показује да су испитаници само у 5% случајева (седам социјалних радника) учествовали у пружању овог вида услуге за жене жртве трговине. За мушкарце – жртве, овај вид услуге, преко центара за социјални рад у БиХ, односи се само на један случај, док су за дјецу (узроста преко 14 година), само четири испитаника (3%) обезбједили овај вид помоћи и подршке.

24) Исто.

Асистенција приликом запошљавања жртава трговине људима може да значи помоћ приликом тражења запослења, припреме за разговоре са потенцијалним послодавцима и савјетовање након што добију запослење. Након преживљених траума, жртве трговине људима могу да имају потешкоћа са одржавањем концентрације, мотивацијом, могу бити лако обесхрабрене, а све ово се мора узети у обзир приликом дизајнирања програма подршке. Искуства стручњака у раду са жртвама трговине људима током њихове (ре) интеграције указују на значај приступа запослењу, јер само мањи проценат жртава су у могућности да задрже посао на дужи период. Оваква искуства указују на потребу за савјетовањем и подршком и након запослења. Многи корисници овог типа услуга су били у ситуацијама да су мијењали неколико послова (уз савјетовање и подршку) прије него што су успјели да се стабилизују на једном послу²⁵).

Породична медијација и савјетодавне услуге

Многе жртве трговине људима долазе из проблематичних и дисфункционалних породичних окружења који су могли допринијети њиховој вулнерабилности. Повратак у такво породично окружење може додатно да доведе до ризика поновне виктимизације. Неке жртве бивају оптуживане од стране чланова породице за искуство трговине људима, док друге могу осјећати одговорност јер нису биле у стању да предуприједи трговину свог члана породице. У неким другим породицама трговина људима може да буде узрок тензија и нових проблема. Многа истраживања наглашавају да породице најчешће не могу да разумију екстреме проживљених траума жртава као ни промјене у понашању жртве. С друге стране, многе породице не знају да је њихов члан био тргован, те бивају разочарани када се жртва трговине људима врати кући (након дужег одсуства) без зарађеног новца²⁶).

Са аспекта резултата нашег истраживања, увиђамо да су наши испитаници учествовали у пружању услуга породичне медијације за дјецу – жртве трговине, у 17% случајева, од чега су само 3% испитаника овај вид услуге пружили више од једном. Када су жене жртве трговине у питању, 8% испитаника су пружили овај вид услуга, док за мушкарце, само 3% испитаника.

25) Surtees, R. (2006a): An evaluation of victim assistance programmes in SE Europe. Brussels, Belgium: King Baudouin Foundation.

26) NEXUS Report (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia. Dostupno na www.nexusinstitute.net.; стр.50.

У неким случајевима, породични односи се могу унаприједити како би породично окружење било подржавајуће за повратак жртве трговине људима. Ово, свакако, подразумејева професионалну интервенцију и подршку у породици. Социјални радници и анти-трафикинг склоништа и (ре)интеграциони центри углавном обезбјеђују породичну медијацију и поновно спајање породице оним жртвама које изразе жељу да се врате у своје породице²⁷⁾. Непосредно прије (ре)интеграције, социјални радник запослен у склоништу или у надлежном центру за социјални рад ступа у контакт са породицом како би направио процјену породице и на основу ње доноси одлуку о сигурности за повратак жртве у породицу. Компоненте процјене укључују сљедеће елементе: жеља жртве да се врати у првобитну породицу; вољност чланова породице са прихвате жртву; ниво насиља у породици (ако постоји); могућности кажњавања од стране породице или трговца; могућности и вољност породице да обезбједи основне потребе жртве, као и могућност поновне трговине²⁸⁾.

Са аспекта социјалног рада, медијације и пружања савјето-давних услуга важно је имати на уму повјерљивост информација које социјални радници имају о искуству жртава, те њиховој одлуци да информације остану повјерљиве и када су чланови породице у питању.

Специјализована помоћ за малољетнике

Малољетне жртве трговине људима суочавају се са сличним проблемима као и одрасле жртве, међутим, додатно су рањиве због свог узраста (година), степена развоја и статуса у друштву.

Улога органа старатељства (центара/служби за социјални рад) посебно долази до изражаја када је помоћ и подршка потребна за малољетне жртве трговине. Законска обавеза налаже да се у случају потребе одреди мјера заштите најбољег интереса дјетета, а она може да буде у виду: повећаног надзора над вршењем роди-

27) Исто. Стр.51.

28) Surtees, R. (2006a): An evaluation of victim assistance programmes in SE Europe. Brussels, Belgium: King Baudouin Foundation. стр.82.

Surtees, R. (2005): Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe. Geneva: IOM.

NEXUS Report (2008): Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia. Dostupno na www.nexusinstitute.net.; стр.50.

Исто. Стр. 50.

тељског права, одузимања родитељског права, постављања старатеља и постављања старатеља за посебан случај.

Интересовало нас је колико су наши испитаници имали клијената – жртава трговине људима у посматраном периодима (до 2005. г., и од 2006. до 2010. г.), у односу на категорије клијената (дјеца, жене и мушкарци). Примјећујемо (табела бр. 1) да је број клијената у сталном порасту, међутим, с обзиром на тренд смањивања укупног броја идентификованих жртава трговине људима у БиХ, ово је један од значајних показатеља да су центри/службе за социјални рад све више ангажоване у области заштите жртава трговине. Исто тако, очигледано је и највеће ангажовање у смислу броја жртава, када су дјеца у питању, што произлази из надлежности органа старатељства. Исто тако, примјећујемо да је у порасту и проценат социјалних радника који су ангажовани у раду са жртвама трговине. На примјер, у периоду од 2005. до 2010. године, 29% испитаника су имали клијенте/ дјецу – жртве трговине људима (држављане БиХ), док у претходном периоду, само 3% испитиваних социјалних радника су имали искуства у раду са дјецом – жртвама трговине (држављана БиХ).

Табела бр. 1. Жртве трговине људима у БиХ – клијенти ЦСР

Статус/ категорија жртва	ДЈЕЦА				ЖЕНЕ				МУШКАРЦИ			
	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.
Временски период	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.	до 2005.	% испит.	2005 – 2010.	% испит.
Држављани БиХ	5	3	62	29	2	2	24	15	0	0	3	2
Страни држављани	7	3	22	8	6	3	5	3	1	1	3	2
Укупно жртва	12		84		8		29		1		6	

Већ смо рекли да се водећа улога ЦСР након идентификације дјетета – жртве трговине људима првенствено осликава кроз улогу органа старатеља. Наше истраживање показује да се број случајева у којима се, као мјера заштите најбољег интереса дјетета, цен-

тар/служба за социјални рад определијели за постављање/именовање старатеља повећава у посматраном периоду. Тако имамо стање да је, у периоду од 2006. до 2010. године, 14% испитаника поставило старатеља за 37 случајева под сумњом да је у питању дијете – жртва трговине људима, док су у ранијим периодима проценти испитаника и број случајева знатно мањи.

Центар за социјални рад као орган старатељства одлучује и да примијени мјеру заштите најбољег интереса дјетета у виду именовања стараоца за посебан случај. Према резултатима нашег истраживања, ЦСР све чешће се одлучују и за одређивање ове заштитне мјере. Наиме, ова мјера се изриче када је потребно заштитити посебне интересе дјетета, врло често у виду очувања или придобијања материјалних добара, стога, за период од 2006. до 2010. године, значајни су налази да су 21% испитаника учествовали у одређивању ове мјере за 55 случајева сумње или доказане трговине дјецом.

Међутим, након регулисања питања старатељства, ЦСР преузима водећу улогу и у неколико других сегмената социјалне заштите дјете – жртава трговине. Те сегменте можемо груписати у неколико области социјалног рада: организовања заштите; утврђивања облика, интензитета и последица злостављања; утврђивања и пружања адекватног здравственог и психолошког третмана; утврђивања мјера надзора у породици и образовној институцији. Двострука улога центра за социјални рад у смислу пружања социјалне и породичноправне заштите значи примјењивање заштитне интервенције у односу на дијете и породицу. Прије свега, дјетету, његовој породици, родитељима или усвојитељима пружа се социјална подршка и савјетодавни рад у сарадњи са другим надлежним институцијама или НВО сектором. ЦСР утврђује да ли је неопходно упутити дијете, али и родитеље, на посебне и специјализоване третмане у специјализоване установе и савјетовалишта. Такође, уколико за тим постоји потреба, ЦСР збрињава дијете у другу породицу, установу социјалне заштите или, ако се ради о дјетету – страном држављанину, у прихватне станице или сигурне куће у сарадњи са НВО (уколико нема властите ресурсе). Центар за социјални рад у својству органа старатељства има овлаштења да учествује у судским поступцима у којима се примјењују принудне мјере одузимања родитељског права. Ова улога захтијева припрему приједлога за одузимање родитељског права, којем претходи низ активности и процјена прије него што се донесе коначан суд, тј. мишљење органа старатељства.

Мјера заштите најбољег интереса дјетета у виду одузимања родитељског права јесте, свакако, најдрастичнија мјера породиче и социјалне заштите, стога смо испитали колико је ова мјера била заступљена у центрима/службама за социјални рад током посматраног периода. Резултати показују да је и ова мјера нашла своју примјену, нешто више изражену у периоду од 2006. до 2010. године, током које је 5% испитаника одредило ову мјеру у седам случајева сумње или доказане трговине дјецом.

Поред ове улоге, ЦСР учествује и у извршењу одлука суда у циљу заштите личности дјетета. У случајевима када је ЦСР збринуо дијете, или је дијете у третману ЦСР, социјални радник има обавезу да припреми дијете за судски поступак, односно свједочење. Само у случајевима када је дијете збринато у сигурној кући, стручни радници који су тамо запослени преузимају обавезу припреме дјетета. На крају треба истаћи да ЦСР даје и стручно мишљење јавном тужилаштву и суду о способности дјетета да свједочи и могућим посљедицама по дијете, те има и основну улогу у поступку испитивања дјетета као жртве. У оваквим ситуацијама, социјални радник је обавезан да обезбиједи адекватан даљњи третман дјетета – жртве трговине људима који ће се поштовати у јавном тужилаштву и суду.

Vesna Sucur Janjetovic

TRAFFICKING VICTIMS PROTECTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

This Article discusses the social phenomenon of human trafficking in Bosnia and Herzegovina, especially analyzing systems of social protection within the BiH framework, as well as the use of the interdisciplinary and inter-sectoral approach in providing protection and assistance to victims of human trafficking. Special attention is paid to different forms of social work services for victims, during the process of rehabilitation and re-socialisation. Besides the attempt to provide answers to questions about: who are the victims of human trafficking, the results of an empirical research carried out with the whole population, social welfare centers/offices, as well as the representatives of all institutions involved in combating human trafficking in Bosnia and Herzegovina, are also presented.

The findings lead us towards the conclusion that social welfare centers/offices are considered to be a very important chain of the social

reaction to human trafficking phenomenon, especially in the field of protection of children VoT, but the participation is not at the satisfactory level.

Key words: human trafficking, victims of human trafficking, social work, social welfare centers, social work services.

ЛИТЕРАТУРА

- Andreani, A. and T. Raviv (2004): *The Changing Patterns and Trends of Trafficking in Persons in the Balkan Region: Assessment carried out in Albania, Bosnia and Herzegovina, the Province of Kosovo, The Former Yugoslav Republic of Macedonia and the Republic of Moldova*. Geneva: IOM.
- Brunovskis, A. and R. Surtees (2007): *Leaving the past behind? When trafficking victims decline assistance*. Fafo Institute (Oslo) and Nexus Institute (Vienna).
- Brunovskis, A., and Tyldum, G. (2004): *Crossing Borders: An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*. Fafo-report 426. Oslo: Fafo.
- Derks, Annuska (2000): *From White Slaves to Trafficking Survivors. Notes on the Trafficking Debate*. Working paper #00-02. Princeton University; The Center for Migration and Development.
- Gavrilović, A. (2005): *Socijalna politika*, Banja Luka, Filozofski fakultet, Banja Luka.
- Shigekane, R. (2007): 'Rehabilitation and community integration of trafficking survivors in the United States'. *Human Rights Quarterly*. 29: 112–136.
- Surtees, R. (2005): *Second annual report on victims of trafficking in South-Eastern Europe*. Geneva: IOM.
- Surtees, R. (2005b): *Other forms of trafficking in minors: Articulating victim profiles and conceptualizing interventions*. Paper presented at the Childhoods Conference, June/July, Oslo, Norway.
- Surtees, R. (2006a): *An evaluation of victim assistance programmes in SE Europe*. Brussels, Belgium: King Baudouin Foundation.
- Surtees, R. (2007d): *Listening to Victims: Experiences of Identification, Return Assistance in SE Europe*. Vienna: ICMPD.
- Surtees, R. (2007e): *Trafficking victims in SEE – what we know and what we need to know*. Paper presented at CIROC Conference on 'Human trafficking,' Amsterdam.
- Surtees, R. & S. Somach (2008): *Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in Europe and Eurasia*. Washington: USAID, Creatives Associates, JBS International & NEXUS Institute.
- Surtees, R. (2008a): *Re/integration of trafficked persons – handling "difficult" cases*. TVRP Issues paper #2. Belgium, Brussels: King Baudouin Foundation.
- Surtees, R. (2008b) 'Trafficked men as unwilling victims', *St. Antony's International Review*. 4(1): 16–36.
- Surtees, R. (2008d): *Why shelters? Considering residential approaches to trafficking assistance*. Vienna: NEXUS Institute.

- Zimmerman, C. et al. (2006): *Stolen Smiles: the physical and psychological health consequences of women and adolescents trafficked to Europe*. London, UK: London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- Zimmerman, C., Watts, C. (2003): *Preporuke svjetske zdravstvene organizacije za vođenje intervjua sa ženama žrtvama trgovine ljudima*, Svetska zdravstvena organizacija, Skola higijene i tropske medicine i Dafne program Evropske komisije, Ženeva.
- Warnath, S. (2007): *Examining the intersection between trafficking and domestic violence*. Washington: USAID.
- BiH Državni akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008–2012, Sarajevo, Vijeće ministara BiH.
- NEXUS Report (2008): *Methods and models for mixing services for victims of domestic violence and trafficking in people in Europe and Euroasia*. Dostupno na www.nexusinstitute.net.
- Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti BiH i CRS, Sarajevo, 2010.
- Odluke o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne migracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu, Objavljena u „Službenom glasniku BiH“ broj 24/03.
- Pravilnik o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br.66/07)
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine F BiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06).
- Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta („SL.glasnik BD, br.1/03).
- Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske („Sl. glasnik RS“, br. 5/93, 15/96, 110/03, 33/08).

Resume

This Article represents a result of interests and activities in the field of fight against human trafficking in BiH. The starting platform of this scientific paper is based on findings about the need for organized social reactive mechanisms to combat this social-pathology phenomenon. The main goal of this paper was to assess the mechanisms and processes that supposed to provide social reaction fighting human trafficking, during processes of rehabilitation and re-socialisation, prior to re/integration of VoT in BiH.

The analysis of mentioned mechanisms of social reaction show that the establishing of the Office of State Coordinator for fight against human trafficking and illegal migrations within the BiH Ministry of Security, actually represents the first organized step in designing procedures for revealing and protecting the VoT. The complexity of the BiH systems of social protection/welfare, presented in this article, points out the necessity to have clearly defined and coordinated interdisciplinary and inter-sectoral system of protection and assistance to VoT. The con-

tribution of NGO sector, first of all through the process of organization and management of safe houses, as well as through providing needed forms of services, this contribution is also of a significant importance due to the fact that they represent one of the key chains of state and social institutions involved in fight against human trafficking.

The participation of Social Welfare Centers is mainly considered in cases where children VoT are involved. It is reflected through the role of guardian. Insufficient involvement of Social Welfare Centers during the processes of rehabilitation and re-socialisation has its' impacts on the re/integration processes, first of all, for citizens of BiH. The research results show that Social Welfare Centers are involved (officially) in cases of children VoT or persons with special needs VoT. In such cases, taking care of the VoT through centers of social welfare, after they leave the safe house, depends on undertaken measures that are in best interest of child (field of family protection), meaning, institutionalizing can be organized in different social protection institutions (foster homes, orphanages etc.).

On the other hand, research results also pint out one surprising fact that reflects on the position of VoT that is over 18 years of age – citizen of BiH. Such persons - VoT, after leaving the safe house, meaning after completing the process of rehabilitation and re-socialisation, mainly upon the findings of expert tram engaged by the NGO safe house, simply said, are on their own. Registering with the social welfare center and starting the process of re/integration can be initiated only upon the filled application by VoT, which is not often the case in practice. This means that VoT that are over 18 years of age do not receive any social support and help in order to re/integrate into the community.

Social workers quite often have to identify “fallbacks” of the social welfare and legal systems. This means that there is a need for specific joint and cooperative procedures in order to satisfy specific and individual needs of VoT. This implicates that there is a need for programs designed to address issues of VoT (including witness protection programs), safe housing and phone lines, or preventive and informative campaigns etc. Having said that, human trafficking represents two topics in social work: a researching topic and a filed in which social workers intervene.

* Овај рад је примљен 05. фебруара 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. марта 2013. године.